

Ana Batinić

Croatian Academy of Sciences and Arts

abatinić@hazu.hr

ORCID: 0000-0002-0007-1015

Data nadeslanja tekstu do redakcji: 21.12.2020

Data przyjęcia tekstu do druku: 08.02.2021

Prirodoslovno-umjetnička proza u hrvatskoj (dječjoj) književnosti

ABSTRACT: Batinić Ana, *Prirodoslovno-umjetnička proza u hrvatskoj (dječjoj) književnosti* (Natural-scientific Prose in Croatian [Children's] Literature). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 20. Poznań 2021. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, Adam Mickiewicz University, pp. 195–214. ISSN 2084-3011.

Natural-scientific prose is characterized by a specific description of the natural world in which scientific information is fitted in the experience of nature and animal characters only partially or minimally anthropomorphized. The goal of this research is firstly to explore the presence and influence of foreign literary authors in the history of Croatian (children's) literature, who dedicated their literary work to this unique literary subgenre, such as a Danish journalist and writer Carl Ewald and an American-Canadian zoologist and literary author Ernest Thompson Seton. Furthermore, the aim of the paper was also to study the contribution of Croatian authors – Miroslav Hirtz, Zlatko Špoljar, Antica Juras-Ljubić and Vlatko Šarić – in this narrative form by methodologically relying on the insights of literary science and animal studies.

KEYWORDS: natural-scientific prose; Carl Ewald; Ernest Thompson Seton; Croatian (children's) literature; Croatian natural-scientific prose authors (Hirtz, Špoljar, Juras-Ljubić, Šarić)

1. Uvod

Prirodni svijet stalna je tema koja se pojavljuje u svim književnim žanrovima i vrstama, posebice u dječjoj književnosti. Proučavanjem te specifične literarne tematike bavi se književna animalistika, koja se uspješno profilira(la) kao podvrsta kulturne animalistike odnosno kulturne zoologije, discipline čija temeljna polazišta čine istraživanja i promišljanja znanstvenika različitih struka poput filozofa i bioetičara Petera Singera (*Animal Liberation: A New Ethics for Our Treatment of Animals*, 1975, u hrvatskom prijevodu *Oslobođenje životinja*, Ibis grafika, Zagreb, 1998), filozofa i aktivista za životinjska prava Toma Regana (*The Case for Animal Rights*,

1983, *Defending Animal Rights*, 2001, *Animal Rights, Human Wrongs*, 2003, *Empty Cages*, 2004), povjesničara i doktora filozofije Charlesa Pattersona (*Anti-Semitism: The Road to the Holocaust and Beyond*, 1982 i *Eternal Treblinka: Our Treatment of Animals and the Holocaust*, 2002, na hrvatskome *Vječna Treblinka: naše postupanje prema životinjama i holokaust*, Genesis, Zagreb, 2005) i Joan Dunayer, koja kao zagovarateljica prava životinja u svojem djelu *Speciesism* (2004) specizam određuje kao „propust da se, s obzirom na pripadnost vrsti ili karakteristike tipične za neku vrstu, bilo kojem svjesnom biću prida jednak obzir i poštovanje” (Dunayer, 2009, 11–12). Osnovni je cilj Joan Dunayer preokret svjetonazora prema razini svijesti na kojoj ljudi više neće biti smatrani superiornom vrstom i na kojoj će svako živo i svjesno stvorenje imati pravo na život, slobodu i postupanje s obzirom. Pionirske zasluge na području kulturnoanimalističkih istraživanja u Hrvatskoj pripadaju Nikoli Viskoviću¹, čiji su doprinosi bili polazišta prvih znanstvenih kulturnoanimalističkih projekata u nas (Zaradija Kiš, Marjanić, 2013). Ljudski su životi na bezbroj načina isprepleteni sa životima ostalih neljudskih bića na zajedničkom planetu. U našoj zajedničkoj povijesti, međutim, taj je odnos doživio određene promjene, koje se u moderno te posebno suvremeno vrijeme mogu opisati kao pomaci od antropocentričnog prema biocentričnom svjetonazoru, iako je u svojoj biti uvijek bio utilitaran, povezan s različitim mogućnostima ljudske upotrebe ostalih, neljudskih vrsta (Visković, 2009, 14).

Vratimo li se animalnome u književnosti, vidjet ćemo da pojedini autori obradi neljudskoga svijeta pristupaju na različite načine. Povjesničari hrvatske dječje književnosti razlikuju dva (Težak, 1991, 49–52; Hranjec, 1998, 241) odnosno četiri (Crnković, 1990, 174) temeljna pristupa u književnoj prezentaciji faune i flore. Prema Dubravki Težak (1991, 49), dva osnovna postupka jesu antropomorfizacija, kojom se životinjama i biljkama pridaju ljudske osobine, te naturalističko pripovijedanje, kojemu je cilj što vjernije i objektivnije prikazivanje životinja i biljnih vrsta. Ponekad, navodi D. Težak, djela iz druge skupine djeluju vrlo znanstveno, na granici dokumentaristike. I Stjepan Hranjec (1998, 241) ističe da je animalno

¹ Autor je više (u hrvatskoj znanosti temeljnih) naslova s područja kulturne zoologije, ekologije i bioetike: *Životinja i čovjek*, Split, 1996., *Stablo i čovjek*, Zagreb, 2001., *Sumorne godine: nacionalizam, bioetika, globalizacija*, Split, 2003., *Kulturna zoologija: što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*, Zagreb, 2009.

jedna od esencijalnih dječjeknjiževnih tema, kako u stranim književnostima, tako i u hrvatskom književnom korpusu, a mogućnosti njezine obrade „višeliike su”, od antropomorfnog-alegorijskih prikaza do realističkih predodžbi s obiljem dokumentarizma. Milan Crnković ponudio je još detaljniju raščlambu, navodeći četiri moguća autorska pristupa životinjskome (ali i biljnom) svijetu u književnom kontekstu:

- 1) antropomorfnog prikazivanje životinja, pri čemu antropomorfnosti nije svrha podcrtavati stvarne osobine životinja, nego ima druge svrhe – ovo je najnepouzdaniji prikaz životinjskog svijeta, u kojemu su životinje odjevene te se ponašaju i govore poput ljudi;
- 2) prikazivanje životinja s dodavanjem određenih ljudskih osobina (poput govora), pri čemu te dodane osobine brže i jednostavnije informiraju o onome što životinja osjeća i čini;
- 3) realističko opisivanje životinja na temelju zapažanja i promatranja – u ovu skupinu pripadaju djela književnika poput Jacka Londona (*Zov divljine*, *Bijeli očnjak*), Josipa Pavičića (*Velika pustolovina*, *Tri priče o prirodi*) i Anđelke Martić (*Pirgo*);
- 4) kombinacija umjetničkog i znanstvenog opisivanja životinjskog svijeta, u kojem su prirodoslovni podaci uklopljeni u doživljaj prirode, a životinje tek djelomično antropomorfizirane – prema Crnkoviću (1990, 182–186), ovdje ponajprije pripadaju djela zoologa i pisca Ernesta Thompsona Setona te hrvatskog književnika Vlatka Šarića, koji se u svojem radu oslanja na Setona, dok djela danskoga književnika Carla Ewalda izdvaja kao zasebnu kategoriju.

Proza iz ove posljednje, četvrte skupine, kao posebna (pod)vrsta animalističke proze koju bismo mogli nazvati znanstveno-umjetničkom ili još preciznije prirodoslovno-umjetničkom, bit će predmet zanimanja u ovome radu². Riječ je o graničnoj, višestruko „kliznoj” književnoj vrsti: prvo, zato što se nalazi na granici između književnosti za djecu³ i književnosti za

² Uz još jednu izdvojenu kategoriju specifične prirodoslovne proze kojom se u hrvatskome književnom korpusu javio prirodoslovac i pripovjedač Miroslav Hirtz.

³ Teorijsko određenje pojma dječje književnosti naizgled je jednostavno i banalno, no zapravo je vrlo kompleksno i „opire se jednostavnim i konačnim definicijama” (Hameršak, Zima, 2015, 13). Riječ je o kulturno-povijesno heterogenoj pojavi za čiju je svaku naoko univerzalnu značajku moguće pronaći iznimku, a dodatno je teorijski problematizira činjenica da podrazumijeva recepciju na dvije razine: djeteta, ali i odraslog čitatelja. Povijesno gledajući,

odrasle⁴, te drugo, zato što je riječ o hibridnim ostvarenjima između dokumentaristike i književnog diskursa.

2. Danski i američki utjecaji u hrvatskom književnom prostoru: Carl Ewald i Ernest Thompson Seton

Pišući o skandinavsko-hrvatskim književnim vezama, Dora Maček (2012, 66) navodi kako je danska književnost u Hrvatskoj predstavljena uglavnom svjetski poznatim autorima poput Hansa C. Andersena, Jensa Sigsgaarda i Carla Ewalda (1856. – 1908.), danskog novinara i književnika koji je pod utjecajem socijalnog darvinizma napisao priče u kojima govori o preživljavanju najjačih. Ewaldovo je pripovjedno djelo *Dvonožac* u hrvatskome prijevodu objavljeno 1917.⁵, a prirodoslovne priče u prijevodu Janka Iblera pod naslovom *Tiho jezero* 1922. u okviru popularne Zabavne biblioteke koju je uređivao Nikola Andrić⁶. Posebnost je njegove proze u tome što je njome mladoj čitateljskoj publici nastojao pružiti znanje iz modernih prirodnih znanosti, posebno iz kemije i biologije, vješto umetnuto u okvir pripovjednog djela. U njegovoj naraciji mjesto nalaze i životinje i biljke, zatim prirodni elementi, vjetar, voda, zrak, sunce i sl. Ewaldovi prikazi životinja nisu poetizirani ni uljepšani, dapače, autor se ne ustručava vrlo izravno prikazati stvarnost nemilosrdne borbe za preživljavanje. Životinje i biljke su antropomorfizirane u smislu mogućnosti ostvarivanja međuvrstovne komunikacije, a predodžba o pojedinim vrstama (primjerice, o štuki) izrazito je negativna. Činjenici da život živi od drugoga života pripovjedač pristupa pomireno, i to je motiv

dječja se književnost obično nastojala odrediti s obzirom na njezinu namjenu, tj. usmjerenost na dječju publiku, što znači da su autori svoja djela svjesno namijenili djeci ili su ona s vremenom postala prikladna za dječji uzrast (Hameršak, Zima, 2015, 18, 33).

⁴ Iz toga je razloga u naslovu članka odrednica *dječjoj* stavljena u zagrade, op. a.

⁵ Popularna biblioteka Hrvatskoga prirodoslovnoga društva. Ur. Fran Tučan. Knjiga III. Naklada Hrvatskoga prirodoslovnoga društva. Preveo Bogdan B. Ponovljeno izdanje 1955. (prijevod J. Bakše s predgovorom) te još dva izdanja iz 1960. i 1964. (Maček, 2012, 66).

⁶ Izdanje iz 1922. (Kolo XXV., knjiga 311.) zamišljeno je, kako je naznačeno u impresumu, kao „Božićni dar hrvatskoj djeci”. Djelo je kasnije doživjelo još nekoliko novih/ponovljenih izdanja. Godine 1922. Ewaldove je priče pod naslovom *Pčela kraljica i druge pripovijesti* za Knjižnicu za mladež HPKZ-a priredio Ljudevit Krajačić.

koji se iznova provlači i problematizira u Ewaldovim pričama, posebice u priči *Dobar čovjek*.

Prema Crnkoviću, međutim, „sve to ne ide u znanstveno-popularnu literaturu, jer je Ewald znanstvene istine uvijek iznosio u obliku priče, zao-djenuvši ih u ruho mašte i omogućujući tako djeci da mnoge potrebne spoznaje iz nauke dožive plastično na njima blizak način” (Crnković, 1990, 182)⁷. Stoga Ewaldova – i ewaldovska – djela Crnković smatra graničnima između umjetničkog i znanstveno-popularnog prikazivanja prirode. Slična njima, ali nešto drugačijega tipa, jesu djela pisana beletrističkim stilom koja nastaju kao plod znanstvenog proučavanja prirode. Među najpopularnijim autorima toga žanra je američko-kanadski zoolog i književnik Ernest Thompson Seton (1860. – 1946.), uzor hrvatskome književniku i prevoditelju Vlatku Šariću. Pišući svoje priče, ističe Crnković, Seton nije imao na umu edukativnu svrhu

nije u ruho priče umatao istine iz prirode da bi ih djeca lakše prihvatila. On je prirodu s ljubavlju doživljavao i svoje duboke doživljaje bez plaćanja tributa priči znao ipak oblikovati na način koji je zaista umjetnički. Zato u njegovim pričama i zapisima i čitalac nalazi sigurne podatke o prirodi i snažan umjetnički doživljaj (Crnković, 1990, 184).

Seton je opisivanju životinja pristupao kao znanstvenik, a ne književni autor, no ipak, taj je pasionirani prirodoslovac bio izvrstan pisac, čija je knjiga *Wild Animals I Have Known* (*Divlje životinje kako sam ih upoznao*, 1898.) stekla golemu popularnost (cf. Crnković, Težak, 2002, 83). Kao i Ewald, u hrvatski je kulturno-književni prostor cjelovitim izdanjem Seton ušao 1917. zbirkom *Arno i drugi junaci* koja je, kao i Ewaldov *Dvonožac*, objavljena u okviru Popularne biblioteke Hrvatskoga prirodoslovnoga društva (Seton, 1917a)⁸. Zbirka obuhvaća četiri „istinite” pripovijesti s autorskim crtežima i fotografijama, a urednik Fran Tućan u uvodu napominje:

Thompson se postavio na posve ispravno stanovište, da su i životinje članovi prirode, koje biju jadi i nevolje, i koje nije Bog samo zato stvorio, da ih čovjek proganja i uništava, već, koje imadu, kako kaže Thompson, i svoja prava [...] (Tućan, 1917, 3–5).

⁷ U „Ewaldovu školu” Crnković ubraja i autore poput Vitalija Valentinoviča Biankija i Zvonka Veljačića (Crnković, 1990, 182–183).

⁸ Reklamu za to izdanje nakladnik donosi u trećoj knjizi istoga niza, Ewaldovu *Dvonošcu*.

Osim spomenutih izdanja, Seton je u hrvatskoj kulturi pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća⁹ zastupljen putem još nekoliko prijevoda. Primjerice, u Omladinskoj je biblioteci nakladnika Mladosti u prijevodu Vjere Fink 1952. objavljeno djelo *Divlje životinje u svom zavičaju. S više od 150 pišćevih crteža i fotografija*, u izvorniku *Wild Animals at Home*. Setonov epigon (u pozitivnom smislu riječi) Vlatko Šarić s engleskog je to djelo preveo pod naslovom *Vinipeški vuk i druge pripovijetke* (Biblioteka Vjeverica, Mladost, Zagreb, 1964.). U izdanju sarajevske Svjetlosti, u biblioteci Mladi dani, 1960. objavljeno je Setonovo djelo *Životinje heroji*, u kojemu autor književno tematizira događaje iz života pojedinih divljih i domaćih životinja, iznijevši u posljednoj priči, *Vinipeški vuk*, jednu univerzalnu tezu: „Nijedna životinja neće dati svoj život radi osvete; ta đavolska strana duha postoji samo kod čovjeka. Životinjska bića teže za mirom” (Seton, 1960, 166).

Prisutnost obojice autora, međutim, bilježe i stranice hrvatske periodike za djecu i mlade: Setonovu još 1909. kada je list za odrasliju mladež „Pobratim” tiskao njegovu priču *Bjelopjeg. Životopis jedne vrane* (Seton, 1909, 314–316, 327–328). U brojevima najdugovječnijeg hrvatskog časopisa za djecu i mladež, „Smilja”, također je objavljeno nekoliko pre-radbi, obrada i prijevoda Ewaldovih (cf. Filajdić, 1918a; 1918b; Ewald, 1920; 1923, 102–107) i Setonovih (cf. 1917b, 15–20) prirodoslovnih priča.

3. Hrvatski autori prirodoslovno-umjetničke proze

U hrvatskoj se dječjoj književnosti od početka dvadesetoga stoljeća javlja više autora i autorica animalista¹⁰. Daljnja će analiza, međutim, biti usmjerena na novelistička ostvarenja Miroslava Hirtza te na proze Zlatka

⁹ U to vrijeme jugoslavenskoj, budući da je Hrvatska od 1945. do 1991. bila jedna od država sastavnica bivše Jugoslavije, op. a.

¹⁰ Spomenimo tek neke: Jure Turić, Štefanija Bernas-Belošević, Josip Pavičić, Anđelka Martić, Božidar Prosenjak, Maja Gluščević i Ivan (Ivo) Brlić, sin hrvatske književnice Ivane Brlić-Mažuranić, koji potpisuje nekoliko dječjih djela, a 1961. objavio je i znanstveno-umjetničku bajku o životu leptira *Lepirka*, donoseći njihove hrvatske i latinske nazive te obilje podataka o životnim navikama pojedinih vrsta leptira.

Špoljara, Antice Juras-Ljubić i Vlatka Šarića kao nastavljača ewaldovskog i setonovskog tipa proze¹¹.

3.1. Prirodni svijet u novelistici Miroslava Hirtza

Miroslav Hirtz (Hirc) (1878. – 1944.) u hrvatskoj je kulturnoj povijesti predstavljen kao „zoolog, pjesnik, putopisac i novelist” (cf. Milovanović, 1979, 385; Ž. Pk. [Poljak], 2002, 582–583; Zalar, 2010, 86)¹². Osim pjesničke zbirke *Na bezpuću* (1906.), objavio je i zbirku novela *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka* (1927.)¹³, koje sâm kategorizira kao „lovačke zapiske” (Hirtz, 1927, 11)¹⁴. Zahvaljujući arhivskim izvorima, sačuvane su reakcije na zbirku autorovih književnih suvremenika. Osim s pjesnikom Dragutinom Domjanićem¹⁵, Hirtz se dopisivao i s književnikom Dinkom Šimunovićem. Njihova ko-

¹¹Spomenimo da prirodoslovno-edukativne priče u hrvatskoj književnosti bilježimo i u ranije vrijeme, primjerice u časopisu „Bosiljak” još 1866. u preradi Mandaljane Šreplove objavljena je priča *Tekunica i hrčak pred sudom* (Šreplova, 1866, 172–175, 185–189), iz koje doznajemo informacije o tekunici i hrčku koje bismo inače čitali u kakvu stručnom prirodoslovnom prilogu ili zoološkoj enciklopediji. U prvome godištu „Smilja” nalazimo priču *Krt nepotpisanog autora*, koja nudi pregršt zooloških podataka o krtici (Nepoznat autor, 1873, 106–107), a sličnu edukativnu funkciju ima i priča Ljudevita Varjačića *Što lisice o sebi pripovijeda?* (Varjačić, 1877, 73–75), zapravo „metodička razrada jedinice iz životinjstva s opisom lisice u obliku tobožnje priče” (Crnković, 1978, 111).

¹²Upravo su njegov *Rječnik narodnih zoologičkih naziva* u tri sveska (1928. – 1956.) te radovi njegova oca, učenjaka i humanista Dragutina Hirtza (članak *Što priča naš narod o nekim životinjama*, „Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena”, sv. 1, 1896.), među ključnim uporištima suvremenih hrvatskih kulturnoanimalističkih istraživanja (Zaradija-Kiš, Marjanić, 2013, 216–217).

¹³Novo izdanje objavljeno je 1991. u nakladi zagrebačke Mladosti u Biblioteci Vjeverica (Eko Vjeverica). Priređivač je Jozo Vrkić, a urednica Vera Barić. Ilustracije u knjizi prenesene su iz izvornog izdanja, osim nove naslovne ilustracije koju potpisuje Aleksandar Žiljak.

¹⁴Diana Zalar (2010, 86) određuje ih kao naturalističke novele o životu divljih životinja napisane za dječju publiku.

¹⁵U pismu Hirtzu od 9. srpnja 1927. (Zagreb) Domjanić iznosi pohvale: „Dragi prijatelju! Pročitao sam Vaš rukopis – *Novele iz životinjskog svijeta*. Stvari su mi se vrlo dopale. U njima ima mnogo ne samo Vašega srca, nego srca i onih životinja, koje opisujete i srca same prirode, koju Turgenjev možda s nepravom naziva «ravnodušnaja priroda»”. Pismo je pohranjeno u Hirtzovoj književnoj ostavštini (signatura fonda HR-AHAZU-KN-67) u arhivu Akademijina Odsjeka za povijest hrvatske književnosti u Zagrebu.

respondencija¹⁶ otkriva Hirtzov pristup literarnoj obradi tema iz prirode, za koji sâm naglašava da se razlikuje od Ewaldova i Setonova. U pismu iz Zagreba od 8. studenoga 1927. Hirtz je Šimunoviću otpisao:

Drago mi je, da ste zadovoljni sa mojom knjigom, o kojoj je već izišlo mnogo kritika¹⁷, a bit će mi takodjer milo, ako napišete prikaz za splitsko „Novo Doba“, s kojim stojim u dobrim vezama i koje pomno prati rad moje mile „Prirode“. Što se tiče nekih Vaših zamjerka glede moje knjige, to dakako prepuštam Vašemu sudu. Tek mislim, da se novele iz životinjskoga svijeta ne mogu mjeriti istim kritičkim mjerilom kao novele, kojima je sadržaj uzet iz života ljudi. U njima nema dijaloga, pa ako bih skratio prirodne opise i ispustio konačne refleksije, stvar bi po mojem mišljenju štetovala. Svakako je za mene zanimljivo, da ste Vi prvi i jedini koji je stavio taj prigovor, ali to je dakako stvar individualnoga ukusa i umjetničkoga shvatanja, kao što je svaka kritika posve subjektivna stvar. Ne znam, da li sam Vam priopćio, da već stojim u pregovorima, da se knjiga prevede na engleski i njemački jezik, a imam dokaza zato, da će knjiga u stranome svijetu učiniti daleko veći dojam. U ostalom glavno je, da su svi zadovoljni i da će po svoj prilici još krajem ove godine izići drugo izdanje, premda je prva naklada bila prilično velika. Razumije se samo sobom, da nemam ništa protiv toga, da svoje zamjerke iznesete u blagoj formi. Glavno je, da Vam se knjiga sviđa i da sam uspio. Neke sitnice (n. pr. u lugu V., nedaleko potoka P. i t. d) popraviti ću u drugome izdanju. Hvala Vam za savjet, i sâm sam toga mišljenja. [...] NB. Ne smije se zaboraviti, da moje životinje nisu antropomorfizirane kao životinje Ewalda, Thompsona, Kiplinga i tolikih drugih. Ja sam po prvi puta uveo u literaturu životinju pravu, onakvu kakva je u istinu u prirodi ili u domesticiranom stanju. Ovdje treba da dijalog [nadoknade] nuzgredne epizode. Inače bi izašle sitne crtice, koje ne bi imale dubljega dojma. Posljednji broj „Savremenika“ donio je studiju o mojoj knjizi. Najbolje mi se sviđa kritika Wiesnerova¹⁸.

¹⁶ Književna ostavština Dinka Šimunovića, arhiv Akademijina Odsjeka za povijest hrvatske književnosti, Zagreb – signatura fonda HR-AHAZU-KN-198.

¹⁷ Primjerice, Z. T. u „Ribarskom listu“ piše: „Ova vrlo ukusno opremljena knjiga sa naslovnom umjetničkom slikom je jedna novost za našu literaturu. Svaki lovac, svaki ribar športaš, prijatelj prirode kao i svaki «prirodnjak», kako pisac dobro naziva samoga sebe, naći će u ovoj knjizi jedan dijelak svoje vlastite duše i svojih vlastitih misli i osjećaja“ (Z. T., 1928, 70). Na ljubaznoj pomoći pri pribavljanju ovoga članka zahvalna sam gospodama Ani Borošak i Gracielu Sivončik-Matanić iz Centralne agronomске knjižnice u Zagrebu. Nadalje, Mate Ujević uspoređuje Hirtzove novele s Kiplingovom *Knjigom o džungli* i Nazorovim *Medvjedom Brundom*: „Knjiga g. Hirtza nema te umjetničke jakosti ni onih prekrasnih i svežih opisa. [...] Zato se i knjiga čita više kao popularno i čitko pisana psihologija životinja nego kao jako literarno djelo iz životinjskoga svijeta“ (Ujević, 1928, 47). Higy-Mandić pak iznosi sljedeće mišljenje: „Uvjereni smo, da bi mladež, koja bi čitala ove *Novele...*, uvidjela, da i životinje osjećaju, misle i čuvstvuju i da bi na njih to tako djelovalo, da bi prema njima bila nježnija, da bi dalje zavoljela prirodu, koja bi ih možda više oplemenila, nego po koje ljudsko društvo, i zato su te *Novele...* vrijedne svake preporuke“ (Higy-Mandić, 1927, 609).

¹⁸ Dana 10. siječnja 1928. (Zagreb) Hirtz zahvaljuje na osvrtu koji je Šimunović uistinu i napisao za splitske novine „Novo doba“: „Priče su u autobiografskoj formi, skroz realistički

Hirtzova zbirka okuplja dvanaest novela te uz svaku od njih donosi po jednu crno-bijelu, ali ipak atraktivnu ilustraciju, bez podataka o autorstvu. Zoološki podaci¹⁹ svojevrsna su dopuna naraciji u prvom licu, koju karakterizira minimalan stupanj antropomorfizacije („tugaljivo plače noćna ptica”, Hirtz, 1927, 5) te isticanje utilitarnosti („dragocjeno krzno” vidre, Hirtz, 1927, 6). Ambivalentan je odnos pripovjedača-lovca prema vlastitim postupcima te on neprestano hvata ravnotežu između odluke da ubije i osjećaja sućuti prema svojim žrtvama. Ta je unutrašnja borba posebno izražena u priči *Čovjek i demon*, koja tematizira ubojstvo kobaca i njihova ptica:

I odlučno ljevicom pograbim ptiče. [...] turim mu napokon eterom nakvašenu vatu u usta [...] Tek par grčevitih trzaja i za čas ga spustih mrtva na stol. [...] još i sada osjećam u sebi isti prikor ubojničke savjesti radi zločina nad jednim nevinim životom, uzalud tražeći odgovor na pitanje, zašto ljudska narav krije u dnu svojem i čovjeka i demona i zašto je demon mnogo jači od čovjeka? Ili su možda čovjek i demon – isto?... (Hirtz, 1927, 39).

Priredivačkim intervencijama osuvremenjeno izdanje zbirke iz 1991. razlikuje se od prvoga pravopisnim preinakama te Rječnikom manje poznatih riječi i lovačkih izraza. Obraćajući se mladim čitateljima, priredivač Jozo Vrkić uvodom „SOS za vidru!” nastojao je Hirtzove novele uklopiti u suvremeni kontekst, budući da su mnogi uvriježeni i generacijama prenošeni stavovi postali neprihvatljivi. Biocentrično-ekološka poruka koju Vrkić želi prenijeti usmjerena je na podizanje razine svijesti, empatičan pristup i bolje razumijevanje prirodnoga svijeta:

Djeco, čitajući ovu knjigu shvatit ćete da je i zvijer samo stvor s toplim srcem. Zaboli nas, kad znamo da su životinje koje se ovdje spominju – i love – u zadnjih šezdesetak godina gotovo iščezle iz naših krajeva! U ono su doba nagrađivali onoga tko ubije vidru, a već 1972. ona je trajno zaštićena. Bijaše gotovo istrijebljena. [...] I jastreba je danas zabranjeno ubiti, kao i sovu buljinu ili sovu ušaru. [...] Budući da su mnoge životinje ugrožene, neke su njihove vrste dospjele u *Crvenu knjigu*. [...] U takvoj je nemilij knjizi i dosta životinja koje se love u ovim novelama [...] (Priredivač [Vrkić], 1991, 5–6).

i umjetnički obradjene, a bez tendencije, koja bi se previše isticala. Nisu te životinje personificirani ljudi ili ideje kao u drugih pisaca što obrađuju isti predmet, već prikazane baš kakove jesu, od inteligentna lovca i stručno neobražena prirodnjaka” (Šimunović, 1928, 2).

¹⁹U fusnotama je navedeno stručno nazivlje pojedinih životinjskih vrsta: na primjer, čigra, Sterna, Seeschwalbe (Hirtz, 1927, 8).

Osim uvodnih smjernica, i priređivačke napomene/fusnote pružaju dječjem čitatelju informacije o ugroženosti i zaštiti mnogih životinja koje Hirtzov pripovjedač lovi. Izdvojimo kao primjer novelu *Je li i to instinkt?*, koja tematizira obiteljski život jastreba kokošara, danas zaštićene vrste koju se u ne tako davnoj prošlosti percipiralo izrazito negativno:

Na časove osjećah u sebi sažaljenje [...] zaboravljajući [...] da imam posla s jastrebom kokošarom, s jednim od najljućih zatornika plemenite divljači i milih nam ptica pjevi-ca. Dakako, da je čuvstvo dužnosti doskora opet nadvisilo osjećaje sućuti, jer se radilo o zaštiti života nebrojenih šumskih stanovnika (Hirtz, 1927, 15).

Kao što je navedeno u izdanju iz 1991., iskazano je mišljenje o „dužnosti” istrebljenja jastrebova zastarjelo, budući da se ptice grabljivice danas smatra korisnima, te su i zakonski zaštićene. S druge strane, i ovu bismo izjavu priređivača mogli smatrati anakronom i specističkom, budući da iz nje proizlazi da pravo na zaštitu imaju samo životinjske vrste koje čovjek, dakako iz svoje superiorne perspektive, iz nekoga razloga percipira korisnima. Drugim riječima, kriterij za određivanje vrijednosti života pojedine neljudske vrste njezina je korisnost u odnosu na potrebe čovjeka.

3.2. Animalno-biljni pripovjedni kozmos(i) Zlatka Špoljara

Pričama o prirodi po uzoru na Ewalda i Setona u hrvatskoj se dječjoj književnosti javio Zlatko Špoljar (1892. – 1981.)²⁰. Nakon suradnje u dječjoj periodici (v. Špoljar, 1927a, 83–86; 1927b, 121–125), objavio je zbirku *Leptir šarenokrilac i druge priče* (1929.), potom prerađenu i objavljenu 1944. pod naslovom *Tajanstvena gora*²¹. U „autoreferatu”, tj.

²⁰ Radio je kao učitelj u selima u okolici Ludbrega, potom u Zagrebu, Kastvu, Rijeci, Zadru i Puli (Puževski, 1992, 246; Zalar, 1992, 251–254).

²¹ Izdanje iz 1944. objavljeno je u okviru Knjižnice za hrvatsku mladež Matice hrvatske, u nizu a., koji je bio namijenjen djeci od 11 do 12 godina. Opremljeno je s trideset crteža poznatoga hrvatskoga ilustratora Andrije Maurovića. U odnosu na prvo izdanje iz 1929., ovo je prerađeno i prošireno, pojedinim pričama izmijenjeni su naslovi, primjerice, *Ševa* je preimenovana u *Ševin posljednji liet*, a intervencije su nastale i u samim tekstovima, pojedine rečenice su proširene, dopunjene i sl. Također, uvršteno je i nekoliko novih priča, među njima *Obitelj patka Brļjavca*.

u autokritičkom članku kojime predstavlja *Leptira šarenokrila i druge priče*, Špoljar objašnjava:

Pod gornjim naslovom, izdao sam knjigu priča, koje uzimlju sižeje iz prirode. Nijesu to nipošto članci za pouku, već priče s izrazitom literarnom tendencijom, ali ne priče fantastične o nečemu, što uistinu ne postoji osim u mašti, već o realnim manifestacijama života u prirodi, gledana kroz prizmu života ljudi. Takove priče piše Danac K. Ewald [sic!] i Amerikanin Thompson (mnogo ih je izašlo u „Prirodi”)²² i djeluju sugestivno na mladež. [...] Klonio sam se dakako svakoga moralisanja, koje mladeži dosađuje, a isto tako i prevelikog i sustavnog iznašanja prirodopisnih činjenica i opisa, koje bi izazvale samo to, da bi dijete knjigu odgurnulo, jer to sve i onako nađe lako u prirodopisu. U koliko dolaze fakta, rezultiraju iz same radnje, iz situacije, iz događaja. Knjiga je podijeljena u dva dijela: 1. *Na mrtvim vodama Crne bare*. Tu se opisuje u glavnom život glavnih reprezentanata životne zajednice „Bara”: perunike, tragična smrt žapca Zelenka i žabe Zelenkoviće, tužni i radosni događaji stare vrbe, pelivana Migorepa t. j. pliske, život strašnoga komarca malaričara Anofelesa i život jedne pačije familije i njezina borba za održanje. 2. *U sjeni šume i šikare*. Novi milieu i novi reprezentanti: strašni vuk Mrkonja i njegova jadna pogibija; život lukave tete lije i kako je napokon dolijala, pogibija četvorice u glogovoj živici: gatalinke, zmijske, ježa i svračka; priča o otrovnoj krasotici muhari i o zdepastom varganju; priča o preslanom kupusu zeca Brkonje; tragični svršetak staroga gavrana i nesrećne sjenice Crnulje; tužna zgoda o jaglacu; o zelenoj družbi na jednoj oranici; o slavenskoj lipi, koju je grom oborio; o crvenoj astri, što uvene na usnama mrtva dječaka; o četiri nepoštenjaka, koji plate glavom svoje nepoštenje; o ševi, koju uzalud čekaju njeni mladi u gnijezdu. Sve su ove priče ilustrovane. Ilustracije izradio slikar A. Maurović, poznati naš ilustrator, a dvije izradio je drug naš J. Potočnjak (Špoljar, 1929b, 159–160).

Kao što je vidljivo iz gornjeg navoda, autor se klonio poučavanja i pretjeranog iznošenja zooloških podataka, nastojeći ispriopovijedati sugestivne, djeci privlačne i zanimljive priče, u kojima je antropomorfizacija tek alat za što autentičniji prijenos stvarnih međuvrskih odnosa. Mamac za čitatelja autor stvara ne samo mističnim naslovom preradenog izdanja *Tajanstvena gora*, nego i samim narativnim uvodom, u kojemu ujak-pripovjedač goru doživljava kao „pričalicu” (Špoljar, 1944, 6), kao pripovjedačicu koja pripovijeda događaje iz života svojih žitelja.

U Špoljarovim prozama životinje i biljke obdarene su sposobnošću međusobna sporazumijevanja, pa primjerice, u priči *Leptir šarenokrila* dijalog vode lastin rep, mak, komorač, gatalinka, perunika i divlja ruža (Špoljar, 1944, 14–15), u *Družbi širokih klobuka* gljive, u *Sijaču žute smrti*

²²Cf. bibliografiju časopisa (Juras, 1975).

žabac Zelenko, šaran, komarac Anofeles i bilje (lopoč, perunika, vrba), a u *Pogibiji vuka Mrkonje*, vuk komunicira s divljim mačkom (Špoljar, 1944, 20). Ni Špoljar ne pokušava uljepšati realnost, stoga naturalistički opisi poput rodina proždiranja žapca (Špoljar, 1944, 95–96) ili okrutnog usmrćivanja vuka, nisu rijetkost u njegovim pričama:

Ljudi pograbe kolce i stanu mlatiti po vuku. Uzalud ranjena zvier reži: dospio je u škri-pac, iz kojega ne će iznieti živu glavu. Uzalud grize sve oko sebe kao biesan pas. Ma-tora vuka ipak izdadoše sile i za kratko vrieme ležao je na tlu ogrezao u lokvi vlastite krvi... Umlatili su ga (Špoljar, 1944, 24).

Antropomorfno je obojen i prikaz tragedije u obitelji gavrana u priči *Posljednja noć staroga gavrana*, a u priči *Teta lija je dolijala* pripovje-dač ukazuje na strogu razdjelnicu između životinja i ljudi, nastojeći se uživjeti u misli i emocije životinje te iznijeti naraciju iz njezina motrišta, što mu ipak ne uspijeva u potpunosti, jer mu se omaknu izrazito an-tropomorfne „intervencije” poput ove: „Lija ode, a lisičići se zavukoše u rupu. Sad ih stara nije trebala tjerati u skrovište, jer je bila noć, a noću se djeca ne usuđuju izlaziti van” (Špoljar, 1944, 34). Takve je antropo-morfne postupke moguće uočiti i u narativnim situacijama u kojima se animalni likovi međusobno svađaju i „časte” uvredama (Špoljar, 1944, 36), kao u priči *Živica smrti*. Osim antropomorfizacije, u Špoljarovim se prozama javlja i stereotipizacija pojedinih vrsta. Primjerice, lisica je lukava, krade kokoši što je dovodi u sukob sa seljacima, lovcima i nji-hovim psima, koji opet imaju stereotipna imena (Vučko, Šarko i sl.)²³. Uz stereotipizaciju, prisutna je i vrstovna diskriminacija odnosno speci-zam, pa su određene vrste, poput vuka, svračka i kopca (Špoljar, 1944, 36–37, 76) prikazane kao nositeljice negativnih osobina. U *Sijaču žute smrti*, prozi koja osim problematizacije ljudsko-životinjskoga uvodi još jednu temu, širenje zoonoza, komarac Anofeles predstavlja se kao „sijač žute smrti”, tj. prijenosnik malarije (Špoljar, 1927b, 121–125; Špoljar, 1944, 77–87). Još dvije u animalističkom smislu važne pod teme Špolja-rovih proza jesu: prvo, diskretni edukativni dijelovi koji, bez obzira na to što se, vidjeli smo iz citiranog autokritičkog članka, Špoljar od njih

²³ Autor imena likovima često daje i prema njihovim vrstovnim karakteristikama, primjerice, patku je ime Brljavac jer brlja po mulju, lisac je Riđonja prema boji krzna itd.

ograđuje, tendenciozno ciljaju ne samo informirati nego i podučiti²⁴ te drugo, lov, lovci i načini lova²⁵.

Utemeljene prije svega na prirodnim zakonima, Špoljarove priče čitateljima otkrivaju čudesne kozmose u kojima i životinje i biljke govore, bore se za opstanak te kao dio hranidbenog lanca i sami postaju žrtve. No, u toj svakodnevnoj životnoj drami, nečiji kraj zapravo je uvijek i nečiji početak – ukratko: život živi žrtvovanjem drugoga života, a pisac kao pripovjedač u ovoj vrsti priče ne iskazuje svoje osjećaje niti zauzima strane, nego iz neutralnog motrišta iznosi pravilima prirode unaprijed zadanu situaciju.

3.3. Ciplić Njuškalić Antice Juras-Ljubić

Kratki roman *Zgode i nezgode Ciplića Njuškalića. Čudnovati doživljaji jedne ribice u Jadranskom moru* (1935.) Antice Juras-Ljubić (1898. – 1967.)²⁶ relativno je slabo poznat u hrvatskoj književnoj povjesnici. Narativna struktura djela donosi mnoge elemente pustolovnog romana, a već i naslovom pobuđuje asocijacije na vjerojatno najpoznatiji i najprevedeniji hrvatski dječji roman *Čudnovate zgode šegrta Hlapića* (1913.) ugledne hrvatske književnice Ivane Brlić-Mažuranić (1874. – 1938.). S druge strane, moguće je prepoznati i pojedine elemente karakteristične za „životinjsku biografiju”, s obzirom na to da sveznajući pripovjedač čitatelja u pripovjedni prostor uvodi kronološki, od dana djetinjstva ribice Ciplića

²⁴ Na primjer, u *Obitelji patka Brljavca* čitatelj dobiva poduku o načinu patkina kretanja u vodi: „Vesla su im – njihove noge – na stražnjem dielu tiela. Savršenija su od vesala, koja je izumio čovjek, jer se ona kožica između njihovih prstiju nabere kao stisnut kišobran, kad nogu pomaknu napried, a kad njom zaveslaju i odtisnu vodu, da tielo maknu napried, razširi se i napne” (Špoljar, 1944, 98–99).

²⁵ Primjerice, u prozi *Nije se vratila* Špoljar (1944, 166) problematizira izlov ptica pjevice, koje u Italiji masovno izlovljavaju i prodaju kao delicije. Kao lajtmotiv lov se provlači mnogim pričama i čini se da je u vezi s njim, bez obzira na relativno dosljedno provedenu objektivnost pripovijedanja, između redaka moguće uočiti pripovjedačevu odnosno autorovu nesklonost lovačkim metodama.

²⁶ Antica Juras-Ljubić bila je publicistica i pedagoginja. Završila je prirodoslovni studij 1923. na Filozofskom fakultetu. Predavala je u splitskim gimnazijama te od 1947. u Zagrebu, gdje je potom do umirovljenja 1951. radila kao nastavnica u osnovnoj školi. Bavila se odgojno-socijalnim i karitativnim radom (Zd. M., 2005, 592–593).

Njuškalića²⁷. Djelo je opremljeno prirodoslovnim rječnikom i tumačenjima podmorskog svijeta te crtežima koje je izradila autoričina sestra Ivka Vidić-Ljubić (Juras-Ljubić, 1935, 96). Ciplić je predstavljen dijelom antropomorfno, kao „veseo i živahan stvor”, skroman i zadovoljan malim, kao živahna, pametna, razborita te mudra ribica (Juras-Ljubić, 1935, 6). I u ovom djelu životinje međusobno komuniciraju, a autorica putem njihovih razgovora nastoji ispraviti neke dezinformacije o pojedinim životinjskim vrstama, primjerice uvjerenje da je jegulja vrsta zmije koja noću izlazi na kopno (Juras-Ljubić, 1935, 9). S druge strane, međutim, ni ovo pripovjedno djelo nije lišeno specističkih stranputica, koje djeluju subverzivno u odnosu na autoričinu namjeru – a to je što autentičnija, istinitija predodžba o neljudskim vrstama²⁸. U predatorskoj naravi prirodnih grabežljivaca poput hobotnice i morskoga psa autorica nalazi uporište za antropomorfno upisivanje negativnih ljudskih osobina. Hobotnica je predstavljena kao „strah i trepet svih rakova i riba”, grabljive i podmukle ćudi, zlobnih očiju (Juras-Ljubić, 1935, 22, 24, 74), a morski pas kao strašni razbojnik i krvolok (Juras-Ljubić, 1935, 42). Njihova je okrutna smrt od ljudske ruke predstavljena praktički kao zaslužena kazna za njihov grabežljiv način života²⁹. Kratak sadržaj romana donosi i Majhut u svojoj književno-povijesnoj sintezi o hrvatskom dječjem romanu do 1945., uz primjerenu kritičku napomenu:

nije u redu da se tako opisuje završetak hobotnice i morskog psa jer pripovjedač je odlučio da oni budu zli. Sva korist od pričanja zgodnih prirodoznanstvenih pričica o životinjama nestaje pred štetom od takvog ljudskog kvazipsihologiziranja životinja (Majhut, 2005, 473–475).

²⁷ Detoni Dujmić (1998, 46) okarakterizirala ga je kao „poučnu knjigu za djecu”, a Rabadan (1935, 377) kao „simpatičnu basnu, sintezu fantastične pripovijesti i pouke”.

²⁸ U pogovoru autorica je navela: „Pošto je ova knjiga napisana za djecu s namjerom da, čitajući priču o morskim životinjama i njihovom životu, nauče i nešto istine iz zanimljivog morskog svijeta, to sam smatrala potrebnim da na kraju knjige dodam kratki tumač, u kome će mali čitatelji moći doznati kakve su to sve životinje i biljke o kojima se govori u ovoj knjizi” (Juras-Ljubić, 1935, 92).

²⁹ Smrt hobotnice uistinu je primjer prave okrutnosti: ribar je udario njome o stijenu sve dok je nije usmratio (Juras-Ljubić, 1935, 87), a morski pas stradao je nasukan u plićini od ribarskoga noža (Juras-Ljubić, 1935, 49).

3.4. Životinjske preokupacije Vlatka Šarića

U tekstu *Zašto pišem o životinjama* objavljenom kao pogovor romanu *Crvena braća*, Šarić otkriva:

Odgovor je vrlo jednostavan: o životinjama pišem zato što mi se one čine vrlo zanimljive i jer ih volim. [...] Zanimalo me da doznam, da sam vidim i razaberem kako životinje žive, kakav je njihov međusobni odnos, kakve su njihove sklonosti i neprijateljstva, kako donose na svijet mlade, kako ih othranjuju i brane, kako se probijaju kroz život i kako ugibaju. Još u ranoj mladosti živio sam u šumi. [...] Hodao sam otvorenih očiju po šumi i po polju, vrebao, promatrao, uspoređivao, zapisivao. [...] Najveći dio onoga što znam o životinjama vidio sam i doživio sam (Šarić, 1961, 259–260).

Dokumentarizam i realizam temeljne su karakteristike animalističkih djela Vladislava (Vlatka) Šarića (1904. – 1986.)³⁰, među kojima su *Bibi, pripovijesti iz životinjskog svijeta* (1941.), *Šumski svijet* (1954.), *Priroda nam priča* (1960.), *Crvena braća* (1961.), *Miško* (1972.) i *Rogan* (1985.). Poput Setona, Šarić životinje opisuje realistički, na temelju koliko je moguće objektivnog promatranja i zapažanja njihova ponašanja u prirodi. Autor naraciju gradi na prikazu životinjskih međuodnosa, koji variraju od pozitivno afektivnih do neprijateljskih, a animalni su likovi na visokom stupnju individualizacije. Premda u prozama ne iznosi detaljne prirodoslovne informacije, svakako su u njoj prisutni zoološki podaci spretno utkani u pripovjednu strukturu, „ne narušavajući time doživljaj prirode nego stvarajući atmosferu dokumentarnosti koja joj ne šteti nego pridonosi autentičnosti i uvjerljivosti. U njegovim pričama sama priroda pruža zanimljive zaplete, a autorova intervencija je svedena na minimum” (Težak, 1991, 50–51). U literarnom oblikovanju animalnih likova Šarić se ne služi tehnikom antropomorfizacije, kao što je slučaj u prozi ewaldovskog tipa. No, bez obzira na to, kako ističe D. Težak, životinjski su akteri pripovjedačevim uživljavanjem u njihov unutrašnji svijet čitatelju predstavljeni kao plastično ocrtani složeni karakteri sa svojim nagonima i osjećajima, koje nerijetko dijele s ljudskom vrstom. Prizori borbe za preživljavanje lišeni

³⁰ Radio je kao feljtonist bečkih i zagrebačkih listova, urednik zagrebačkih časopisa i kao urednik u izdavačkom poduzeću. S engleskog i njemačkog preveo je više desetaka romana i popularno-znanstvenih djela (Klobučar Srbić, 2012, 199).

su sentimentalnosti, dapače, opisani su naturalistički, surovi kakvi i jesu³¹. Pri tome Šarićevo pripovijedanje ima poticajan učinak na čitatelja, kritički propitujući suodnos čovjeka i životinje u širem kontekstu još uvijek prevladavajućeg antropocentričnog svjetonazora. Navedimo primjer iz pripovijetke o labudovima *Bijeli divovi*: „Ljudi iz kuće konačno ih ugledaše, ali pogled na krasne ptice ne pobudi u njima radosti. Nisu u labudovima vidjeli ukras, ni jedan od najsavršenijih pernatih stvorova uopće, već samo plijen, meso” (Šarić, 2005a, 8). Prema Težak, osobita privlačnost autorovih pripovijetki rezultat je dinamičnog izmjenjivanja dramsko-lirskih pripovjednih sekvenci koje počivaju na suprotnostima u prirodi. Primjerice, roditeljsko iskazivanje nježnosti prema vlastitu potomstvu s jedne strane te slasno proždiranje mladunaca neke druge vrste s druge (*Bodljan, Vladari noći*). Nadalje, bez obzira na težnju ka objektivnosti, moguće je u Šarićevoj prozi uočiti diskretan, ali sveprisutan preferencijski stav autora čiji odabir protagonista ukazuje na činjenicu da je redovito riječ o predstavnicima pojedinih vrsta koje odlikuje snaga, žilavost, samostalnost, otpornost³², drugim riječima, koji su majstori umijeća preživljavanja i koji posjeduju sposobnost očuvanja vlastitog genetskog materijala u svrhu produljenja vrste (cf. Težak, 1991, 52). No, kao i u djelima prethodnih autora, i ovdje nailazimo na specističko ocrnjivanje pojedinih zoovrsta, posebice grabežljivaca poput orlova i lisica, koje se putem književnoga medija ucjepljuje u mlade čitatelje, nastavljajući prenositi jednostranu i nepravednu pristranu ljudsku percepciju pojedinih neljudskih vrsta. Kao i u Špoljarovoj prozi, likovi nose imena dodijeljena prema određenim fizičkim svojstvima, a obrađena je i tematika okrutnosti lovaca (upotreba željeznih zamki, otrovnih meka), no s daleko otvorenijim iskazivanjem nesimpatije odnosno empatije (Šarić, 2005a, 46–48; 2005b, 78–80).

³¹ Primjerice, okrutnost ljudi prema lisici Zlatki uhvaćenoj u zamku (Šarić, 1961, 226) ili lov čopora lisica na jelena (Šarić, 1961, 242–244) iz romana *Crvena braća* o životu lisica Kitnje, Crvenka, Bucka, Ljupke, Žderka, Zlatke.

³² To potvrđuje i sam autor, premda se ovdje iskazan način njegova razmišljanja i stava iz motrišta današnjih kulturnoanimalističkih spoznaja može smatrati izrazito specističkim: „Uvijek su me više zanimale divlje životinje, dakle one koje slobodno žive u prirodi, nego pitome. Ovca i krava, konj, kokoš i prase bili su mi nekako dosadni i mlitavi. [...] Bile su gotovani, ovisne o čovjeku, udobno su primale hranu iz ljudskih ruku i konačno su uginule bez otpora. Divlje životinje bile su, naprotiv, pune života, oprezne, nepovjerljive, pune snage i hrabrosti” (Šarić, 1961, 260).

4. Zaključno

Temeljna odrednica znanstveno-umjetničke ili, preciznije, prirodoslovno-umjetničke proze jest realističko-naturalistički pristup literarnoj obradi animalnog i biljnog svijeta, nastao na temelju promatranja i zapažanja, pri čemu je zoološka i prirodoslovna faktografija vješto utkana u pripovjednu strukturu, stvarajući dokumentaristički učinak. Riječ je o graničnoj i hibridnoj književnoj vrsti, na granici između književnosti za djecu i književnosti za odrasle te između dokumentaristike i književnog diskursa.

Nekoliko je zajedničkih dodirnih točaka moguće uočiti u analiziranim prozama. Od postupaka manjeg ili većeg stupnja antropomorfizacije, koja se uglavnom svodi samo na mogućnost komunikacije između animalnih i biljnih likova (u prozi Setona Thompsona i Šarića izostavljen je čak i takav oblik minimalnog pridavanja ljudskih osobina neljudskim stvorenjima), preko neuljepšanih, naturalistički iznesenih opisa smrti, međusobnog proždiranja, bezdušnih metoda lova i sl., do ne samo subjektivnih iskaza (ne)simpatija u opisima pojedinih životinjskih vrsta nego i izrazito specifični obojenih stavova, uvjerenja i svjetonazora pripovjedača (odnosno autora), koji određene vrste neopravdano predstavljaju u negativnom svjetlu, što je iz perspektive današnjih znanstvenih spoznaja ne samo pogrešno nego i posve neprihvatljivo. Ipak, izuzmemo li vrstovno diskriminacijski intonirane epizode, primjetna je težnja od antropocentričnog prema biocentričnom svjetonazoru i drukčijem, osvještenijem doživljaju prirode, čija okosnica nadilazi isključivo utilitaristički odnos čovjeka prema njegovoj okolini. Sukus nastojanja autora i autorica koji su se opredijelili za prirodoslovno-umjetnički književni diskurs dobro sažimaju Šarićeve misli:

nije trebalo ništa drugo nego da ono što sam vidio i doživio zapišem. Činim to zato da bi i drugi ljudi [...] razumjeli da su to isto tako živa bića sa svojim jasno izraženim svijetom, bića koja se doduše razlikuju od čovjeka, ali imaju i mnogo zajedničkoga s njime. Svakako imaju jednako pravo na život kao i čovjek (Šarić, 1961, 261).

Bez obzira na anakrone elemente, sva analizirana djela napisana su djeci i mladima vrlo privlačnim stilom i zasigurno im nude obilje intrigantnih zanimljivosti iz svijeta koji nas zapravo sve manje uistinu okružuje, a sve više poprima oblik nekog apstraktnog paralelnog kozmosa, udaljenog i nedokučivog, možda danas još više nego ikada prije, svim znanstvenim

otkrićima i znanjima unatoč. Recepcija Ewaldovih, Setonovih, Hirtzovih, Špoljarovih i Šarićevih proza, kao i kratkoga romana Antice Juras-Ljubić u budućnosti ostaje neizvjesna. Mogući smjer kojim bi trebalo ići možda se krije u dopunjenim izdanjima poput onoga novela Miroslava Hirtza s početka 1990-ih, u kojima će dijelovi sa zastarjelim uvjerenjima biti re-interpretirani priređivačkim intervencijama, koje će ih učiniti ispravnijim, empatičnijim i biocentričnijim smjerokazom mladim generacijama.

Literatura

- Crnković, M. (1978). *Hrvatska dječja književnost do kraja XIX. stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M. (1990). *Dječja književnost. Priručnik za studente i nastavnike*. X. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Crnković, M., Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti: od početaka do 1955*. Zagreb: Znanje.
- Detoni-Dujmić, D. (1998). *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Dunayer, J. (2009). *Specizam*. Prev. Z. Čiča. Čakovec–Zagreb: Dvostruka duga–Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Ewald, K. (1917). *Dvonožac*. Prev. B. Bogdan. Popularna biblioteka Hrvatskoga prirodoslovnoga društva, knj. III. Ur. F. Tućan. Zagreb: Naklada Hrvatskoga prirodoslovnoga društva.
- Ewald, K. (1920). *Repatica*. „Smilje” L, br. 2, str. 61–66. <https://doi.org/10.1192/bjp.66.272.61>.
- Ewald, K. (1922). *Tiho jezero. Prirodoslovne priče*. Prev. J. Ibler. Zabavna biblioteka, kolo XXV, knj. 311. Zagreb: Naklada Kr. zemaljske tiskare.
- Ewald, K. (1923). *Dobar čovjek*. Prev. J. Radošević. „Smilje” LII, br. 4, str. 102–107.
- Ewald, K. (1922.). *Tiho jezero*. Prir. N. Bendelja. Zagreb: Školska knjiga.
- Filajdić, M. [po Ewaldu] (1918a). *Vrabac*. „Smilje” XLVII, br. 3, str. 95–103.
- Filajdić, M. (1918b). *Životinje na dogovoru. Prema jednom poglavlju knjige Karla Ewalda: Dvonožac*. „Smilje” XLVII, br. 4, str. 140–146.
- Hameršak, M., Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international.
- Higy-Mandić, F. (1927). *M. Hirtz: Novele iz životinjskoga svijeta*. „Vijenac” V, knj. VII, br. 23–24, str. 609.
- Hirtz, M. (1927). *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka*. Zagreb: Vlastita naklada. Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina.
- Hirtz, M. (1991). *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka*. Zagreb: Mladost.
- Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.

- Juras, F. (1975). *Priroda 1911–1971. Bibliografija*. „Priroda. Časopis Hrvatskog prirodoslovnog društva”, posebna izdanja.
- Juras-Ljubić, A. (1935). *Zgode i nezgode Ciplića Njuškalića. Čudnovati doživljaji jedne ribice u Jadranskom moru*. Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina u Zagrebu.
- Klobučar Srbić, I. (2012). *Šarić, Vladislav (Vlatko)*. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 199–200.
- Maček, D. (2012). *Skandinavsko-hrvatske književne veze*. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 62–68.
- Majhut, B. (2005). *Pustolov, siročić i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. Zagreb: FF press.
- Milovanović, M. (1979). *Hirc, Miroslav*. U: *Leksikon pisaca Jugoslavije*, sv. II: Đ–J. Beograd: Matica srpska, str. 385.
- [Nepoznat autor] (1873). *Krt*, prev. J. Janda. „Smilje” I, br. 7, str. 106–107.
- Priredivač [Vrkić J.] (1991). *SOS za vidru!* U: M. Hirtz. *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednoga prirodnjaka*. Zagreb: Mladost, str. 5–6.
- Puževski, V. (1992). *Ljudski pristup djetetu – temeljna odrednica metodike Zlatka Špoljara*. „Umjetnost i dijete” XXIV, br. 5 (142), str. 245–249.
- Rabadan, V. (1935). *Jedna nova dječja knjiga*. „Obitelj” VII, br. 30, str. 577.
- Seton, E. T. (1909). *Bjelopjeg. Životopis jedne vrane*. „Pobratim” XIX, br. 19, str. 314–316; br. 20, str. 327–328.
- Seton, E. T. (1917a). *Arno i drugi junaci*. Popularna biblioteka Hrvatskoga prirodoslovnoga društva, knj. II. Ur. F. Tučan. Zagreb: Naklada Hrv. prirodoslovnoga društva.
- Seton, E. T. (1917b). *Velike i male mačke*. Po Tompsonu I. Gršković. „Smilje” XLVII, br. 1, str. 15–20.
- Seton, E. T. (1952). *Divlje životinje u svom zavičaju*. Zagreb: Mladost.
- Seton, E. T. (1960). *Životinje heroji*. Sarajevo: Svjetlost.
- Seton, E. T. (1964). *Vinipeški vuk i druge pripovijetke*. Zagreb: Mladost.
- Šarić, V. (1961). *Crvena braća. Roman iz životinjskog svijeta*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šarić, V. (2005a). *Rogan. Istinite pripovijesti iz životinjskog svijeta*. Zagreb: Znanje.
- Šarić, V. (2005b). *Miško*. Zagreb: Znanje.
- Šimunović, D. (1928). *Knjiga jednoga prirodnjaka. Miroslav Hirtz: Novele iz životinjskoga svijeta*. „Novo doba” X, br. 4, str. 2.
- Špoljar, Z. (1927a). *Nesrećna sjenica Crnulja*. „Smilje” LVII, br. 6, str. 83–86.
- Špoljar, Z. (1927b). *Sijač žute smrti*. „Smilje” LVII, br. 9–10, str. 121–125.
- Špoljar, Z. (1929a). *Leptir šarenokrillac i druge priče*. Zagreb: Naklada knjiga „Škola i dom”. Tisak Nadbiskupske tiskare.
- Špoljar, Z. (1929b). *Leptir šarenokrillac i druge priče (autoreferat)*. „Savremena škola” III, br. 3, str. 159–160.
- Špoljar, Z. (1944). *Tajanstvena gora. Priče iz života u prirodi*. Sa trideset crteža A. Maurovića. Ur. M. Jurkić. Knjižnica za hrvatsku mladež, sv. 17, niz a. Zagreb: Matica hrvatska.

- Šreplova, M. (1866). *Tekunica i hrčak pred sudom*. Preradila po češkom M. Šreplova. „Bosiljak” II, br. 11, str. 172–175; br. 12, str. 185–189.
- Težak, D. (1991). *Hrvatska poratna dječja priča*. Zagreb: Školska knjiga.
- Tučan, F. (1917). *Uvod*. U: E. T. Seton. *Arno i drugi junaci*. Popularna biblioteka Hrvatskoga prirodoslovnoga društva, knj. II. Ur. F. Tučan. Zagreb: Naklada Hrvatskoga prirodoslovnoga društva, str. 3–5.
- Turić, J. (1909). *Priče*. Knjižnica za mladež. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Ujević, M. (1928). *Novele iz životinjskoga svijeta*. „Hrvatska prosvjeta” XV, br. 2, str. 47.
- Varjačić, Lj. (1877). *Što lisica o sebi pripovieda?* „Smilje” V, br. 5, str. 73–75.
- Visković, N. (2009). *Kulturna zoologija. Što je životinja čovjeku i što je čovjek životinji*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Z. T. [Thaller Z.?] (1928). *Novele iz životinjskoga svijeta. Knjiga jednog prirodnjaka. Napisao dr. Miroslav Hirtz, Zagreb, 1927*. „Ribarski list” 3, br. 3, str. 70.
- Zalar, D. (2010). *Hirtz, Miroslav (Hirc)*. U: *Hrvatska književna enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 86.
- Zalar, I. (1992). *Udio Zlatka Špoljara u hrvatskoj dječjoj književnosti*. „Umjetnost i dijete” XXIV, br. 5(142), str. 251–254.
- Zaradija-Kiš, A., Marjanić, S. (2013). *Zoofolkloristika: pregled rezultata prvog kulturno-animalističkog projekta u Hrvatskoj*. U: *A tko to ide? A hto tam idze? Hrvatski prilozii XV. međunarodnom slavističkom kongresu*. Ur. M. Turk. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada–Hrvatsko filološko društvo, str. 215–227.
- Zd. M. [Mužinić, Z.] (2005). *Juras-Ljubić, Antica*. U: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6: *I–Kal*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 592–593.
- Ž. Pk. [Poljak, Željko] (2002). *Hirtz, Miroslav (Hirc)*. U: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5: *Gn–H*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, str. 582–583.

Arhivski izvori

- Književna ostavština Miroslava Hirtza. Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (signatura fonda HR–AHAZU–KN–67).
- Književna ostavština Dinka Šimunovića. Arhiv Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (signatura fonda HR–AHAZU–KN–198).